

Europese halskraaghagedissen

Herman A.J. in den Bosch

INLEIDING

Hagedissen vormen een zeer karakteristiek element van met name de Zuid-Europese fauna. Iedereen die weleens op vakantie is geweest aan de Middellandse Zee weet hoe rijk die streken aan deze dieren zijn. Er bestaat een verbazingwekkende variatie in grootte en kleur, variërend van de grijsbruine kleinste Europese soort, de Tyrreense Kielhagedis (*Algyroides fitzingeri*) van zo'n vier cm kop-romplengte, tot de spectaculair groen, geel, zwart en blauw gekleurde, tot meer dan twintig cm kop-romplengte uitgroeiende Parelhagedis (*Lacerta lepida*). Hoewel veel soorten relatief eenvoudig te houden zijn en deze algemeen gesproken

geenszins in hun voortbestaan in de vrije natuur bedreigd worden, heeft de wetgever onlangs besloten vrijwel alle hagedissen in de Europese Unie onder de wet BUDEP te laten vallen. De enkele gaten van overgeslagen soorten zijn waarschijnlijk te wijten aan een te geringe taxonomische kennis. Deze bureaucratische regelgeving is bijzonder jammer want ze nodigt niet uit tot een nadere kennismaking met een uitermate boeiende diergroep. Bedenk overigens dat niet alleen in het naar politieke eenheid strevende Europa halskraaghagedissen voorkomen.

KIJKEN IS DE KUNST

Gelukkig wordt er in Nederland uitstekend gefokt met hagedissen zodat men zijn dieren kan betrekken uit de kweek van medeliefhebbers. Let er op dat de dieren actief zijn, kwiek uit de ogen kijken, en een goed gevulde staart en dijen bezitten. Op de

In Italië is de Ruïnehagedis (*Podarcis sicula*) heel algemeen. Hier een mannetje van de Vesuvius.

kaakranden mogen zich geen (platte tot wratachtige) grijsbruine vuile of doorzichtige verdikkingen bevinden. De dieren moeten goed door hun vervellingen zijn gekomen zonder achtergebleven loshangende restjes.

GESLACHTSONDERSCHIED

Hoewel bij sommige soorten het kleurverschil uitsluitend kan geven over het geslacht, vertrouwt men liever op vormkenmerken die ook bij jongere exemplaren en dieren buiten de paartijd goed houvast bieden.

Helaas zijn de beste karakteristieken van vergelijkende aard: de mannetjes zijn grover van bouw, ze hebben - bij een zelfde lichaamslengte - een grotere kop, en ze bezitten een verdikte staartwortel (waarin de hemipenes opgeborgen liggen). Aan de binnenzijde van de dijen hebben beide seksen een rij poriën liggen, maar bij de mannetjes zijn de openingen ervan groter en komen er in de voortplantingstijd dikkere wasachtige staafjes uit. De kleurrijkste hagedissen zijn vrijwel altijd mannetjes.

HUISVESTING

Een eenvoudig maar goed sluitend glazen (of plastic) terrarium met als minimummaten 60x30x30 cm (lxbxh) voorzien van een gazen deksel voldoet net voor de kleinere hagedissen van circa zes cm kop-romplengte. Het spreekt voor zich dat de forsere soorten een navenant groter verblijf behoeven.

Als bodembedekking bij voorkeur geen zand (dit geeft maar al te regelmatig oogproblemen). Takken en planten zijn een kwestie van smaak, maar enkele stenen dienen altijd aanwezig te zijn om de nageltjes te laten slijten. Leg die wel goed vast anders plotten ze op een ongelukkig moment een hagedis. Als schuilplaats maken de dieren graag gebruik van spleten en ruimtes onder platte stenen en schors.

Voor verlichting en tegelijk verwarming voldoen spotjes van 25 W en meer goed.

Dit geeft plaatselijk een verhoging van de temperatuur (zorg voor 30-35°C op de 'zonplekjes') terwijl er tegelijk koele gedeelten overblijven. 's Nachts is een forse afkoeling geen enkel bezwaar, eerder goed. In de zomer minstens 8-10 uur licht per dag, in voor- en najaar is een paar uur voldoende. Het licht kan zelfs een tijdlang uit blijven.

Een echte winterslaap van één tot vier maanden bij 2-4°C (koelkast) in bijvoorbeeld vochtige turfmoel afgedekt met een laagje beukenbladeren is bij veel soorten een voorwaarde om tot voortplanting te komen. De dieren moeten hun maag en darmen geleegd hebben, anders gaat de inhoud daarvan tot ongecontroleerde ontbinding over, met de dood als gevolg. Laat ze een paar dagen vasten terwijl de lamp nog brandt.

De meeste Europese hagedissen zijn ook goed te houden in buitenteraria. Zorg dat er 's zomers naast zon voldoende schaduw is, en dat de beestjes 's winters diep genoeg kunnen wegkruipen om de vorst te overleven. Een hoge waterspiegel in de tuin kan funest zijn. Bescherm het terrarium tegen ongewenste bezoekers van boven (vogels, katten) en onderen (mollen, ratten, muisen).

GEDRAG

Het liefst houdt men één paartje tezamen, of een mannetje met enkele wijfjes. Twee mannetjes geeft haast altijd bonje.

Bij het paargedrag hoort bijten van het mannetje in (vaak de flank van) het vrouwtje. Dit is geen reden om in te grijpen. Te paarlustige mannetjes, zoals dikwijls bij de Brilhagedis (*Teira perspicillata*) en de Miloshagedis (*Podarcis milensis*), zullen de vrouwtjes echter uiteindelijk in een kleiner terrarium dodelijk verwonden, zodat deze paartjes niet langdurig bij elkaar kunnen blijven. Zorg dat het vrouwtje haar eieren kan afzetten in een bakje met vochtige aarde. De eieren daarna onderbrengen in een broedstoof bij 25-30°C. De jonge hage-

disjes voert men kleine krekeltjes of klein weideplankton. Breng de jongen in een apart terrarium onder: de ouders herkennen ze zelden als hun kroost.

Hagedissen zijn zonzonliefhebbers. Zie erop toe dat ze ieder een zonplekje hebben zodat ze elkaar niet voortdurend in de weg zitten. Zorg vanzelfsprekend ook voor schaduw. Daarnaast houden ze van lichaamsbeweging. Allerlei klimmogelijkheden worden op prijs gesteld.

Onderbrenging met andere reptielen of amfibieën valt zeer af te raden.

Een Balearenhagedis (*Podarcis lilfordi*) komt uit het ei.

SOORTEN

Iedere soort stelt weer net iets andere eisen, sommige zijn onderling heel vreedzaam, andere juist niet, sommige laten zich snel uit hun doen brengen door verstoring, andere moet je letterlijk opzij duwen tijdens voeren en water verversen. Een volledige bespreking voert te ver. Af te raden zijn in ieder geval de Levendbarende Hagedis (*Lacerta vivipara*) en de - in bijvoorbeeld Frankrijk massaal aanwezige - Muurhagedis (*Podarcis muralis*). Het is verbazingwekkend lastig het beide naar de zin te maken (bovendien mogen deze soorten al jarenlang niet gehouden worden; ze vallen onder de wet BID). De op het

Iberisch Schiereiland alom tegenwoordige Algerijnse Zandloper (*Psammudromus algirus*) blijkt binnen alsook soms buiten een onverwacht heikele klant. De hagedissen van de Canarische Eilanden (*Gallotia*-soorten) zijn in het terrarium dikwijls extreem schuw. Doordat men ze zelden ziet, beleeft men er weinig aardigheid aan. De Grote Groene Hagedissen (o.a. de Smaragdhagedis, *Lacerta viridis* en *Lacerta bilineata*, of de Turkse vormen *Lacerta media* en *Lacerta pamphylica*) zijn vaak dankbare soorten; enige vertegenwoordigers worden zelfs min of meer tam en nemen voedsel uit de hand aan. Van de kleinere hagedissen is de Ruïnehagedis (*Podarcis sicula*) door zijn weinig schuwe aard en rijk gedragspatroon relatief ongevoelig voor domme fouten. Het is wel een agressieve soort, maar een op elkaar ingespeeld koppeltje schenkt jaren plezier.

VOEDSEL

Hagedissen eten voornamelijk insecten. Soorten die in het veld weleens vruchten eten (*Gallotia*'s, *Podarcis dugesii*, *Lacerta oxycephala*) verliezen die gewoonte in het terrarium meestal. Voer de voedseldieren (krekels, meelwormen, buffalowormen, enz.) gezond voedsel met veel kalk (bv. opfokvoer voor kippen). Dit geeft gezonde hagedissen. Bestrooi de insecten met een mineralenmengsel (bv. Gistocal) vóór ze opgevoerd worden. Zorg voor hapklare brokjes kalk (bv. stukjes kippeneischaal). Toevoeging van wateroplosbare ('aquo-sum') vitamine A en D₃ aan het drinkwater is absoluut noodzakelijk! Ik geef 20.000 I.E. vitamine A en 10.000 I.E. vitamine D₃ per liter. Gewone vitamine D₃ zal als vet-oogjes op het water blijven drijven waardoor de dieren het niet binnen krijgen. Ververs drinkwater het liefst dagelijks.

Ultraviolet licht zorgt in de natuur voor een juiste vitamine D-huishouding. In kleine terraria is deze situatie eventueel na te boot-sen met halogeenlampjes.

Een paartje Turkse Smaragdhagedissen (*Lacerta cf. pamphylica*).

ZIEKTEN

De zojuist genoemde vitaminen en mineralen zorgen ervoor dat uw dieren geen rachitis krijgen (opgezette teentjes, verkrommingen in poten en staart, slappe kaken, plotselinge botbreuken). Let op: vrijwel alle hagedissen hebben een staart die afbreekt indien men die ruw beetpakt. Dit is geen ziekte, maar een natuurlijk ontsnapingsmechanisme. Men vatte zijn dieren dus niet bij de staart.

Opgezwollen, tranende oogjes kunnen duiden op een gebrek aan vitamine A.

Het al eerder genoemde mondvuil (Kijken is de kunst) is een symptoom van een lastig te bestrijden infectieziekte die niet alleen het mondslijmvlies heeft aangetast. Plaatselijke bestrijding met antibioticazalf helpt daarom maar gedeeltelijk. Langdurige, orale toediening van antibiotica geneest echter vrijwel altijd. Laat de moed vooral niet te snel zakken en blijf nog even doorgaan met de behandeling als de bek alweer

schoon lijkt. Enkele soorten (*Podarcis lilfordi*, *Podarcis pityusensis*) en verzwakte dieren zijn tamelijk vatbaar voor deze besmettelijke aandoening. Plaats de zieken in quarantaine.

Ectoparasieten in de vorm van teken en mijten (de zogenaamde bloedluis) zijn eenvoudig te bestrijden met Vapona of een ander ectoparasiticum (zie aparte hoofdstuk Ziekten). Observeer uw dieren daarbij: een individueel dier kan allergisch reageren. Als algemeen waarschuwingstekende dat er iets mis is, geldt het niet wegkruipen 's avonds. Probeer de oorzaak te achterhalen.

BEGINNERSFOUTEN

Bloedluis is een veelvuldig genegeerd aspect omdat men meent dat 'iedereen dat heeft'. Dit is volslagen onzin! Alleen luie, gemakzuchtige terrariumhouders en slechte handelaren hebben er last van. Wantrouw evenwel elke nieuwkomer en behandel die. Zorg dat het quarantainebakje absoluut

schoon is. Zet niet teveel dieren in een terrarium, zeker niet meerdere mannetjes tezamen huisvesten. Beperk u liever tot één paartje. Hanteer een seizoensritme in de verlichting (en dus verwarming) en zorg voor een temperatuurgradiënt in het terrarium gedurende het hele jaar. Gun uw gezonde dieren een winterslaap. Tot slot: laat u niet verleiden tot het uit de bak halen voor familie en kennissen. De hagedissen kunnen er niet tegen en ze zullen op 'onverklaarbare' wijze wegwijnen. Rust, daarom draait het.

LITERATUUR

ARNOLD, E.N., J.A. BURTON & D.W. OVENDEN, 1978. Elseviers reptielen- en amfibieëngids. Elsevier, Amsterdam.

BÖHME, W. (red.), 1981, 1984, 1987. Handbuch der Reptilien und Amphibien Europas. (Echsen I; Echsen II (*Lacerta*); Echsen III (*Podarcis*)). Akademische Verlagsgesellschaft / Aula-Verlag, Wiesbaden.

BOSCH, H.A.J. IN DEN, 1986. De Vapona cassette ter bestrijding van ectoparasieten van reptielen. *Lacerta* 44: 66-69.

BOSCH, H.A.J. IN DEN, 1986. Zu Fortpflanzung und sozialem Verhalten von *Psammodromus hispanicus* Fitzinger, 1826, nebst einigen Bemerkungen zu *Psammodromus algirus* (Linnaeus, 1766) (Sauria: Lacertidae). *Salamandra* 22: 113-125.

BOSCH, H.A.J. IN DEN, 1987. Voortplantingsgegevens van *Algyroides fitzingeri*, de Tyrreense kielhagedis. *Lacerta* 45: 49-60.

BOSCH, H.A.J. IN DEN, 1992. De hagedissen van Tyrrenië. *Dieren* 9: 68-72.

BOSCH, H.A.J. IN DEN, 1994. Het leefgebied van *Gallotia simonyi*, de Reuzenhagedis van Hierro. *Lacerta* 52: 94-100.

BOSCH, H.A.J. IN DEN, 1994. Ultraviolet en halogeenlampjes. *Lacerta* 52: 136-143.

BOSCH, H.A.J. IN DEN, 1995. Unerklärte Krankheiten der Eidechsen. I: Tränagen. *Die Eidechse* 6(14): 20-23.

BOSCH, H.A.J. IN DEN, 1996. Incubatie van reptieleneieren. *Lacerta* 54: 89-96.

MANTEL, P., 1994. De werking van vitamine D. *Lacerta* 52: 131-135.

MATTISON, C., 1989. *Lizards of the world*. Blandford Press, London.

SLEIJPEN, F., 1996. Ervaringen met de Madeira-muurhagedis (*Podarcis dugesii*). *Lacerta* 54: 179-186.

TIJDSCHRIFT

Naast *Lacerta* bestaat het Duitse blad *Die Eidechse* (Beiträge zur Kenntnis der Lacertiden), Bonn/Bremen. Penningmeester: A. Helmdag, Barlenstraße 50, D-47169 Duisburg.

INLICHTINGEN

Doelgroep Anura & Sauria van Europa, D.P. van Wijk, Mahlerlaan 13, 1411 HW Naarden.